

Det svartvita bildmaterialet är av etnologiskt intresse. Det föreligger porträttfoton av de målare som var födda sent nog för att gå till fotografen J. A. Holmberg, född 1866 och verksam i Sundsvall. Beröm förtjänar också uppmärksammandet av nya rön kring hälsingemålaren Gustaf Reuter, här representerad med en takmålning från Attmar. Hälsinglands andre store allmogemålare under 1700-talet, Jonas Hertman, figurerar också i denna bok genom barn och barnbarn. Sonsonen Olof Hertman var målarmästare i Indal och Sundsvall. Jonas Hertman och hustrun tillika målaren Lisa Jonsdotter kan nu med säkra belägg sägas ha givit upphov till en målarsläkt.

Hudiksvalls samtida stadsmålare Paul, eller Pål som Brännberg föredrar, Hallberg ägnas en något omständlig biografi med verkförteckning och uppräknig av lärningar och gesäller. Här upptas främst hans kyrkliga arbeten. Upptäckterna av Hallbergs måleri i en gård i Hudiksvall och i bondgårdar i Forsa socken utanför staden saknas dock.

Kritik kan riktas mot bristande konsekvens. Placerad i registret blir den som utfört betydande arbeten inom landskapet även om målaren är född och bosatt utsocknes. Inte minst gäller detta den jämtländska dominansen. Den legendariske jämtlänningen Pehr Sundin är med, men inte sonen Göran som inredde åtta kyrkor i Medelpad (dock nämnd i text). Eric Hofverberg är upptagen men inte fadern Carl. Johan Edler med sex dokumenterade arbeten saknas liksom sonen Jonas och bildhuggaren Jonas Granberg som dock är nämnd i text och med två altarpuppställningar i bild.

Mera märkligt är att författaren utelämnat några av de betydelsefulla kyrkoinredare, Skedviksmästarna, där flera generationer verkade i Skedvik i Attmar. De hade förtjänat att bli föremål för en analys, helst som en sådan är publicerad av Nils August Flodén 1963 i *Bygd och kyrka* med ett utförligt kapitel om Mästersnickarna i Skedvik med stort bildmaterial. Författaren upptar nu endast en av dem.

Framställningen får sin logiska avslutning med Sundsvalls förödande brand 1888 då hela staden lades i aska och resulterade i nyuppförda fastigheter och modern inredning. Den gamla provinskonsten var ett avslutat kapitel, färger revs inte längre på målarhällor utan tillhandahölls på burk som färdig produkt.

Maj Nodermann, Stockholm
Maj-Britt Andersson, Hudiksvall

Jan Jörnmark: *Övergivna platser*. Historiska Media, Lund 2007. 191 s., ill. ISBN 978-91-85507-14-6.

I Falköping står Stora Hotellet övergivet. Det byggdes på 1920-talet men klarade sig inte igenom innerstädernas hotelldöd på 1980-talet. Ekonom-historikern Lennart Jörnmark har varit där och tagit bilder på den slitna parketten, Einar Forseths utsmyckningar och 60-talets moderniseringar med heltäckningsmattor och väggfasta möblemang.

Jörnmark har gjort en resa genom Sveriges glömda platser, som en gång, för inte så länge sedan, var fulla med energi och människor. Numera är människorna försvunna och energin är av annat slag. Vi dras till dem av andra orsaker än de ursprungliga. Att söka dessa platser är att leta upp industrisamhällets historia, att försöka förstå förutsättningarna för det, dess byggda uttryck och förändring.

I orter som Hallstahammar, Fredriksberg och Laxå finner Jörnmark tomma bostadshus från 50- och 60-talen, hus som i några fall tycks stå orörda sedan den dag den sista hyresgästen slog igen dörren för gott.

Utanför Kumla besöker han företaget Yxhults tomma huvudkontor, ritat av Helge Zimdahl, en av de riktigt stora funktionalistiska arkitekterna. Även denna anläggning från mitten av 50-talet ger intryck av att vara nyss lämnad. Kontorsmöbler står kvar. De exklusiva materialen och den arkitektoniska omsorgen har fortfarande en viss finish.

Företaget Yxhult hade sina glansdagar under miljonprogrammets 60- och 70-tal, men förlorade snart marknaden för sin stora produkt Ytong, dvs. lättbetongblock. I det närbelägna samhället Kvarntorp bröts skiffer som innehöll både olja och uran. Kvar blev ett samhälle i ruiner och ett ännu rykande avfallsberg.

Strax norr om Götene i Västergötland söker Jörnmark upp Brännebrona, "orten som aldrig blev". Här byggde en ensam entreprenör i början av 60-talet ett eget samhälle med motell, industrihus och två hyreshus. Till detta hörde också en flygplats, avsedd som mellanlandningsplats för flygtrafik till kontinenten. Projektet verkar ha varit ganska lyckat fram till 1980-talet, då andra och större konkurrenter i nöjes- och restaurangbranschen tog över. Sedan 2000 är Brännebrona en övergiven plats.

Jörnmark berättar historien om Bengt Nygren, en gång känd som blomimperiet Bukettens grundare, ett företag som Jörnmark jämför med Ikea och H&M. 1973 byggdes ett nytt huvudkontor någonstans i Söderman-

land – var anges inte närmare – med privatbostäder, sporthall och swimmingpool. I början av 1980-talet gick företaget i konkurs. Nygren hade redan lämnat skutan. Kvar stod en skapelse som ger oss en ”unik möjlighet att se vad som skulle kunna ha hänt om vår civilisation brutit ihop runt 1982”.

Den här sortens sökande efter och samlande på övergivna platser delar Jörnmark förstås med den institutionaliserade kulturmiljövården. Men inte full ut. En skillnad är att Jörnmark bara söker det övergivna, det döda. I detta avseende påminner hans intresse också om arkeologens.

Det är lätt att förfalla till en viss ruinromantik och nostalgi i konfrontationen med dessa platser. Boken domineras av välgjorda fotografier av platser som antingen bevarar en märklig fräschör eller med hög hastighet låter sig uppslukas av vegetationen. Vid sidan av bilderna ligger en text vars fokus ligger på ekonomiska och politiska förutsättningar. Eftersom Jörnmark är ekonomihistoriker är just dessa perspektiv framträdande och väl skrivna. Den politiska historien är inte lika solid, framförallt texterna om efterkrigstidens sociala bostadspolitik svajar ibland delvis beroende på en del alltför snabba och indignerade slutsatser.

Att söka övergivna platser, inte minst industrisamhällets, har blivit ett slags rörelse. Vi är ganska många som söker oss till sådana platser där något har passerat och försvunnit. Urban Exploration är ett begrepp för denna rörelse, som inte bara söker sig ovan jord utan också ned under, i kloaker, tunnelbanor och andra urbana håligheter.

Jörnmark tipsar om två nätplatser, ”Fabulous Ruins of Detroit” och belgaren Henk van Rensebergs ”Abandoned Places”. Det är bra och det finns ytterligare mer, inte bara på nätet utan också i litteraturen. Jörnmark delar dock inte med sig av någon litteratur. Det är litet snålt och minskar användbarheten av den här boken eftersom jag misstänker att intresset för det övergivna är stort och uppmanar till egna expeditioner i öde landskap.

Lars-Eric Jönsson, Lund

Roger Holmström: *Att ge röst. Omvärld och identitet i några nyländska folklivsberättelser*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 678. Helsingfors 2005. 220 s., ill. ISBN 951-583-121-0.

Roger Holmström ser med dagens ögon på sex finlandssvenska författares folklivsskildringar från sent 1800-tal och första delen av 1900. I boken redogör han för tidigare forskares analyser av och synpunkter på resp. författare. Samtidigt visar han, då och då, hur han själv upplever dessa berättares skildringar idag.

Här finns vardagsberättelser om storstadens hantverkarskrå och det lägre borgerskapet under sent 1800-tal. Vi får möta feministiskt färgade berättarröster som berättar om kvinnors vardag i Helsingfors. Kvinnor, med yrken som t.ex. guldbrodös, täckstickerska eller glansstrykerska, som är yrkesverksamma i det dåtida Helsingfors. Det finns berättare som tar upp torparfrågan och inbördeskriget, sociala missförhållanden och de obesuttnas hårda villkor. Men det finns också exempel på social samhörighet i den svenskspråkiga arbetarklassen i Finland.

Boken blir en slags sammanställning av sex författare och Holmström sätter dessa i sitt sammanhang i den svenskspråkiga litteraturen i Finland. Som illustrationer till texten finns porträttfotografier av författarna och mer eller mindre kända finska konstverk i svartvitt, endast omslagets bild är i färg. Konstverken har ingen direkt anknytning till bokens innehåll och saknar teknikangivelser. I den löpande texten har man avstått från synliga noter, men i slutet av boken finns kommentarer och noter.

Jag tror att boken hade vunnit på om Holmström än tydligare redovisat sina egna rön och upplevelser i läsningen av berättelserna och på så vis gett en intressantare personlig touche åt innehållet. Det finlandssvenska språket kan ibland ge den rikssvenska läsaren en ”exotisk” språkupplevelse.

Den som söker bakgrund och underlag till studier om folklivsskildringar bland allmogen från denna period finner här intressanta fiktiva berättelser, dvs. inte dokumentärer eller uppteckningar, och dessutom en gedigen litteraturförteckning att gräva vidare i.

Rauni Janser, Ystad